

Moderne controle-aanpak

Accountantscontrole bij Moret & Limperg

Drs. L. F. G. Tuinsma

1 Inleiding

De wijze waarop bij Moret & Limperg de accountantscontrole van de jaarrekening plaats vindt komt voort uit een synthese tussen de Nederlandse grondslagen voor de accountantscontrole en de Amerikaanse grondslagen zoals deze door Arthur Young in de Verenigde Staten worden toegepast.

Deze aanpak kenmerkt zich door:

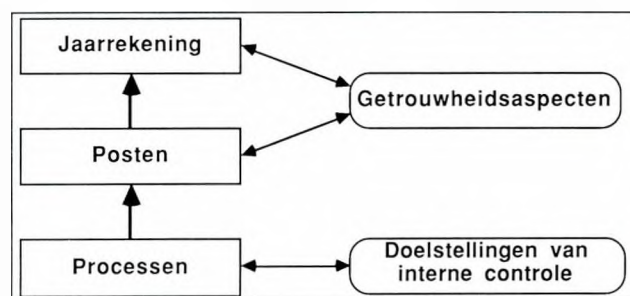
- een postgewijze aanpak van de controle;
- het toepassen van het materialiteitsbeginsel;
- een expliciete onderkenning van getrouwheidsaspecten;
- het onderkennen van drie soorten gegevensverwerkende processen;
- de analyse van de kwaliteit van de interne controle door middel van evaluatie van de mate waarin de doelstellingen van interne controle worden bereikt;
- risico-analyse;
- het onderkennen van verschillende niveaus van uitvoering van controlemaatregelen ter bepaling van de omvang van een uit te voeren controlemaatregel, het tijdstip waarop of de periode waarover de controlemaatregel moet worden uitgevoerd en de intensiteit van de uitvoering.

Deze kenmerken van de accountantscontrole bij Moret & Limperg worden hierna onder 2 nader uiteengezet en in onderling verband gebracht. In 3 zal vervolgens nader worden ingegaan op enkele kritische onderdelen van de gevolgde methode.

2 Een totaal overzicht

De uitgangspunten van de accountantscontrole bij Moret & Limperg zijn schematisch weergege-

ven in figuur 1. De elementen uit dit schema worden hierna besproken.

Figuur 1

Belangrijke posten

De accountantscontrole richt zich op de vraag of het beeld van de jaarrekening (bestaande uit de balans, de winst- en verliesrekening en de toelichting) getrouw is. Oordeelsvorming omtrent het getrouwe beeld van de jaarrekening als geheel impliceert dat voor elke individuele post van de jaarrekening, rekening houdend met onderlinge verbanden tussen posten, vastgesteld moet worden dat deze getrouw is. Aangezien niet iedere post van de jaarrekening in even grote mate bepalend is voor het beeld dat de jaarrekening oproept, richt de controle zich met name op van materieel belang zijnde posten. Het materialiteitsbeginsel bepaalt welke posten van belang zijn en geeft richting aan de controle. De toepassing van het materialiteitsbeginsel is kwalitatief van aard: 'professional judgement'. Naast het materialiteitsbeginsel bepalen de inherente risicofactoren en overige eigenschappen van de post of een post materieel ('belangrijk') is of niet.

Getrouwheidsaspecten

Een ander sturend element voor de controle zijn

Drs. L. F. G. Tuinsma, registeraccountant, is lid van de maatschap Moret & Limperg.

de getrouwheidsaspecten. Ze zijn afgeleid van de algemene voorwaarde: de jaarrekening moet een getrouw beeld geven van de grootte en de samenstelling van het vermogen en van het resultaat. Dat wil zeggen:

- de activa en passiva moeten volledig en juist in de balans zijn opgenomen en de waarderingsgrondslagen moeten aanvaardbaar zijn, juist zijn toegepast en adequaat zijn uiteengezet;
- de opbrengsten en de kosten moeten tijdig, juist en volledig zijn verantwoord en de resultaatbepalingsmethoden moeten aanvaardbaar zijn, juist zijn toegepast en adequaat zijn uiteengezet.

De getrouwheidsaspecten worden in de angelsaksische literatuur aangeduid met 'assertion', gedefinieerd als 'the representations made by the client's management that are embodied in the components of the financial statements'.

De volgende getrouwheidsaspecten worden onderkend:

- bestaan;
- volledigheid;
- waardering (bruto en netto);
- eigendom;
- presentatie en toelichting.

De doelstelling van de accountantscontrole is derhalve het vormen van een oordeel omtrent de getrouwheidsaspecten van de posten van de jaarrekening. De getrouwheidsaspecten worden gebruikt bij de keuze van de controlemaatregelen die ten aanzien van (een belangrijke post van) de jaarrekening moeten worden uitgevoerd.

Processen

De betrouwbaarheid van een post of deel van een post wordt in belangrijke mate beïnvloed door de wijze waarop de post tot stand komt. Posten of delen van posten van de jaarrekening vloeien voort uit drie soorten gegevensverwerkende processen:

- routinematige gegevensverwerkende processen;
- schattingsprocessen door de leiding van een huishouding;
- niet-routinematige gegevensverwerkende processen.

Routinematige gegevensverwerkende processen zijn bijvoorbeeld verkopen/debiteuren, inkopen/crediteuren, geldontvangsten, gelduitgaven, transformatie en personeel. Over het algemeen gaat het hier om omvangrijke transactiestromen.

Deze processen worden beheerst door maatregelen van interne controle, zoals functiescheidingen en procedures. Het risico dat in het gegevensverwerkende proces fouten kunnen optreden, die van invloed zijn op de getrouwheidsaspecten, is afhankelijk van de effectiviteit van de interne controle. Het onderzoek naar de effectiviteit van de interne controle neemt in het onderzoek naar de routinematige gegevensverwerkende processen dan ook een essentiële plaats in. Dit onderzoek concentreert zich op de mate waarin de *doelstellingen van interne controle* worden bereikt: de interne controle dient er zorg voor te dragen dat:

- alle transacties worden verantwoord;
- iedere verantwoorde transactie:
 - echt (niet fictief) is;
 - juist is gewaardeerd c.q. de juiste prijsbasis is toegepast;
 - tijdig c.q. in de juiste periode is verantwoord;
 - juist is gecodeerd of gerubriceerd;
 - juist is gerecapituleerd;
 - juist is verwerkt in de financiële administratie.

Schattingsprocessen zijn alle schattingen die de leiding van een huishouding uitvoert bij het opstellen van een jaarrekening. Hierbij is te denken aan de schatting van de hoogte van voorzieningen, nog te betalen bedragen, resterende levensduur van activa, inbaarheid van vorderingen, het te verwachten (negatieve) resultaat op onderhanden werken en dergelijke. Deze processen worden gekenmerkt door een directe betrokkenheid van de leiding van de organisatie en door onzekerheid omtrent toekomstige gebeurtenissen. De risico-analyse richt zich met name op het vormen van een oordeel omtrent de door de leiding gehanteerde uitgangspunten, de betrouwbaarheid van de gehanteerde gegevens, de toepassing van de uitgangspunten, de mate van subjectiviteit en de motiveringen van de leiding.

De uitkomsten van deze risico-analyse zijn bepalend voor de wijze waarop de controle wordt uitgevoerd.

Niet-routinematige gegevensverwerkende processen zijn processen waarbij de gegevensverwerking eenmaal of enkele malen per jaar plaatsvindt. Hierbij is te denken aan het berekenen van de afschrijvingen, de inventarisatie en de daaropvolgende verwerking van de voorraden en dergelijke. Kenmerkend zijn hierbij het gebrek aan interne controle en veelal directe betrokkenheid van de leiding.

Inzicht in deze processen en een oordeel omtrent de mate van betrouwbaarheid van de gegevensverwerking bepalen in belangrijke mate op welke wijze de uit deze processen voortvloeiende (delen van) posten het meest doelmatig kunnen worden gecontroleerd.

Risico-analyse

De risico-analyse per proces en de invloed van gesignaleerde risico's op de getrouwheidsaspecten van de bijbehorende post(en) bepalen welke gegevensgerichte controlemaatregelen dienen te worden uitgevoerd en met welke intensiteit (niveau van uitvoering) deze controlemaatregelen moeten worden uitgevoerd. Het Beslissings-Ondersteunings-Systeem van Moret & Limperg (ML/BOS)¹ is hierbij een belangrijk instrument.

Op basis van het hiervoor beschreven onderzoek kunnen dus conclusies worden getrokken met betrekking tot de controle van de posten van de jaarrekening.

Het controleproces in schema

In figuur 2 is het controleproces met betrekking tot de drie onderscheiden processen nader uitgewerkt. In het vervolg van dit artikel wordt alleen ingegaan op het controleproces van de uit routinematige gegevensverwerkende processen voortvloeiende (delen van) posten (middelste kolom van figuur 2).

3 Het onderzoek naar de routinematige gegevensverwerkende processen en de bepaling van de controle-aanpak

3.1 Onderzoek naar de routinematige gegevensverwerkende processen

Inleiding

De controle van posten of delen van posten van de jaarrekening welke voortvloeien uit de routinematige gegevensverwerkende processen concentreert zich op de mate waarin de doelstellingen van interne controle worden bereikt.

Op basis van een onderzoek naar de kwaliteit van de administratieve organisatie en de daarin verweven maatregelen van interne controle per gegevensverwerkend proces dient:

- te worden geëvalueerd of de interne controle effectief lijkt te zijn;
- deze evaluatie te worden gebruikt als basis voor:
 - de beslissing al of niet te steunen op de interne controle;
 - de inschatting van het risico dat zich fouten, welke van betekenis zijn in het kader van de accountantscontrole, kunnen voordoen in de gegevensverwerking.

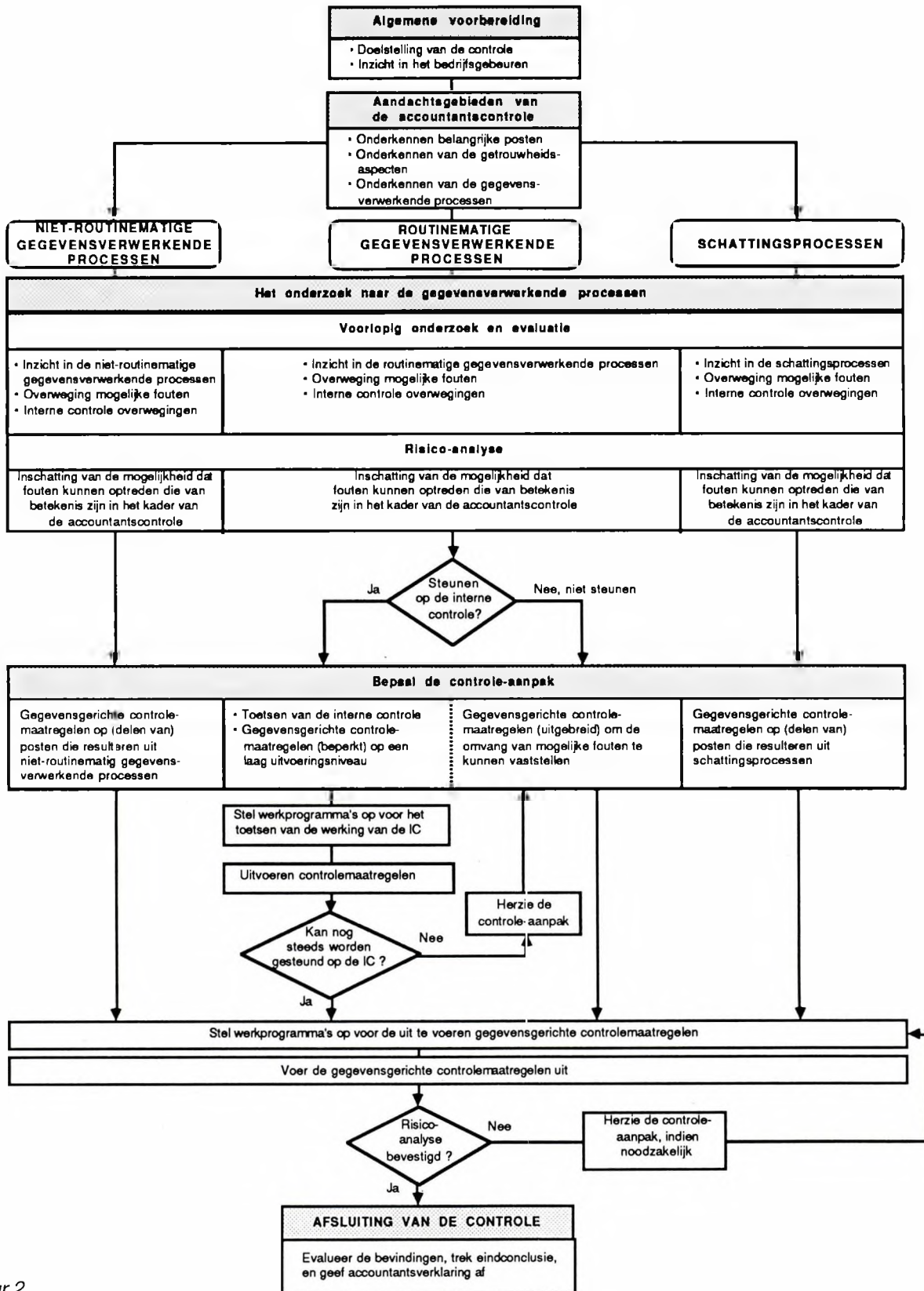
Voorlopige beoordeling effectiviteit interne controle

De beoordeling richt zich op de opzet en het bestaan van de maatregelen van interne controle en bestaat uit de volgende stappen:

- Onderkennen van belangrijke processen.

De eerste vraag die moet worden beantwoord is 'Via welke routinematige processen, van belang voor de accountantscontrole, komt een post of een deel van een post tot stand?' Als per post is vastgesteld welke gegevensverwerkende processen van belang zijn, moet door middel van interviews en interne documentatie van de cliënt voldoende inzicht worden verkregen in de wijze waarop transacties worden verwerkt. Vastlegging hiervan in het dossier geschiedt door middel van stroomschema's, beschrijvingen, kopieën van documenten en dergelijke. Voor het maken van stroomsche-

MAB

Figuur 2

ma's wordt gebruik gemaakt van ML/Flowchart, een speciaal voor de Apple Macintosh ontworpen tekenpakket voor stroomschema's.

- Beslissing met betrekking tot het al of niet onderkennen van interne controle.

Deze beslissing houdt in feite de keuze in of bij de bepaling van de controle-aanpak voor de post/proces-combinatie in het verdere verloop van de uitvoering van de controle wel of niet de interne controle zal worden betrokken. Uitgangspunt is echter dat wordt gecontroleerd op basis van de kwaliteit van de interne controle. In sommige situaties, bijvoorbeeld bij kleine controle-opdrachten of eenvoudige gegevensverwerkende processen, kan het echter efficiënter zijn een andere benadering te kiezen.

- Onderkennen van de relevante interne controlemaatregelen.

Met name moet nu de vraag worden beantwoord 'Wat kan er fout gaan in het gegevensverwerkende proces?' Hiertoe wordt eerst per proces en per doelstelling van interne controle geanalyseerd waar interne controlemaatregelen noodzakelijk zijn. Vervolgens wordt onderzocht in hoeverre de cliënt reeds adequate interne controlemaatregelen heeft getroffen en of deze effectief lijken te zijn. Er moet worden vastgesteld dat de getroffen maatregelen van interne controle inderdaad bestaan. Het uitvoeren van lijncontroles, het voeren van gesprekken met functionarissen en dergelijke (kortom het uitvoeren van een 'walkthrough') is hiervoor noodzakelijk.

- Voorlopige evaluatie van de interne controle.

Uit de hiervoor verkregen informatie en rekening houdend met het oordeel omtrent de interne controle-omgeving kan per proces worden bepaald of de doelstellingen van interne controle in voldoende mate worden gerealiseerd: 'Lijken de maatregelen van interne controle effectief?', zo niet, 'Wat kan er fout gaan, welke foutmogelijkheden zijn er?' Deze voorlopige evaluatie is de basis voor de risico-analyse en voor de bepaling van de mate

waarin op de interne controle gesteund zal worden.

Risico-analyse

Op basis van de voorlopige beoordeling van de effectiviteit van de interne controle moet worden vastgesteld of op de maatregelen van interne controle kan worden gesteund. Indien besloten wordt tot steunen op de interne controle moet worden getoetst of de maatregelen van interne controle gedurende de controleperiode hebben gefunctioneerd.

Indien besloten wordt niet te steunen op de interne controle, of wel omdat deze niet effectief lijkt te zijn, ofwel om andere redenen, moet een inschatting worden gemaakt van de waarschijnlijkheid dat fouten, die van betekenis zijn in het kader van de accountantscontrole, zich in het routineprodukt van het financieel-administratief systeem hebben voorgedaan. Deze risico-analyse dient als uitgangspunt voor de selectie van controlemaatregelen met betrekking tot de getrouwheidsaspecten 'bestaan', 'volledigheid' en 'waardering'. Deze risico-analyse wordt uitgevoerd voor elke foutmogelijkheid die tijdens de voorlopige beoordeling is aangetroffen in de verwerking van transacties.

De risico-analyse richt zich op:

- de waarschijnlijkheid dat materiële fouten in een bepaalde post niet zullen worden gesignaleerd in de te controleren periode;
- de mogelijkheid van het optreden van materiële fouten die het gevolg zijn van ontbrekende of kennelijk niet-effectieve maatregelen van interne controle.

De risico-analyse geschiedt aan de hand van een lijst met aandachtspunten en criteria en mondt uit in de beantwoording van de vraag (per proces en per doelstelling van interne controle) 'Wordt het risico "laag" of "niet laag" ingeschat?'

Samenvatting resultaten

Met behulp van een daartoe ontwikkelde vragenlijst per gegevensverwerkend proces/per doelstelling van interne controle kan het schema van figuur 3 worden ingevuld. Dit schema vormt

MAB

Proces:						
Doelstellingen van interne controle	Effectief?		Steunen?		Ris. laag?	
	ja	nee	ja	nee	ja	nee
Alle transacties zijn verantwoord	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere verantw. transactie is echt	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere verantw. transactie is juist gewaardeerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere verantw. transactie is tijdig verantwoord	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere verantw. transactie is juist gecodeerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere verantw. transactie is juist gerecapituleerd	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere verantw. transactie is juist verwerkt	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Figuur 3

tevens het belangrijkste invoerscherm van ML/BOS.

3.2 Het bepalen van de controle-aanpak

Inleiding

De hiervoor besproken beoordeling van de interne controle en de risico-analyse vormen de basis voor de vaststelling van de controle-aanpak:

- de selectie van gegevensgerichte controlemaatregelen;
- de indicatie betreffende het uitvoeringsniveau van de desbetreffende controlemaatregel.

De verschillende combinaties van antwoorden op de vragen 'Effectief?', 'Steunen?' en 'Risico laag?' zijn bepalend voor de mate waarin van gegevensgerichte controlemaatregelen gebruik zal worden gemaakt en leiden tot verschillende uitvoeringsniveaus van gegevensgerichte controlemaatregelen.

Om het proces van keuze van controlemaatregelen en de bepaling van het bijbehorende uitvoeringsniveau te ondersteunen is ML/BOS ontwikkeld.

De keuze van de gegevensgerichte controlemaatregelen

Op basis van de ingevoerde evaluatie (figuur 3) biedt ML/BOS controlemaatregelen aan. Hieruit moet een keuze worden gemaakt. In hoofdlijnen

worden per post van de jaarrekening drie groepen controlemaatregelen aangeboden:

- Basiscontrolemaatregelen (cijferbeoordeling en verbandscontrole).
- Controlemaatregelen indien de interne controle als 'niet-effectief' is beoordeeld c.q. besloten is tot 'niet steunen':
 - controlemaatregelen voor situaties met 'niet laag' risico;
 - controlemaatregelen voor situaties met 'laag' risico.

De basiscontrolemaatregelen cijferbeoordeling en verbandscontrole moeten in elke situatie worden uitgevoerd. In de situatie 'effectief' en 'steunen' worden deze uitgevoerd op het laagste uitvoeringsniveau en zijn er eigenlijk geen verdere controlemaatregelen meer noodzakelijk. In andere situaties zal het uitvoeringsniveau van deze basiscontrolemaatregelen toenemen.

In de situaties waarbij de interne controle als 'niet-effectief' is beoordeeld biedt ML/BOS specifieke controlemaatregelen aan (zie figuur 4). Hieruit moet een keuze worden gemaakt.

Toelichting:

- post: handelsdebiteuren; proces: verkopen;
- de doelstelling van interne controle 'tijdigheid' is geëvalueerd als 'niet-effectief' (dus ook 'niet steunen') en 'risico niet laag';
- dit leidt tot de aangegeven mogelijke fout in de

MAB

Handelsdebiteuren/Verkopen									
Doelstelling Interne Controle = Tijdigheid					Getrouwheidsaspect = Volledigheid				
Mogelijke fout in het proces = [1 / 2] Verkopen uit deze periode worden in volgende periode geboekt ✓									
Voorgestelde controlemaatregelen	SELECTIE		Getrouwh.aspect				And. post	Uitv. niv.	
	B	V	Vb	Vn	E	P/T			
Afloopcontrole	☒	☐	☒	☐	☒	☐	☐	3	↑
Saldobestemmingen versturen	☐	☒	☐	☒	☐	☒	☐		
Controleer tijdigheid boekingen verkopen rond balansdatum	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	3	
Controleer verkopen in detail met bescheiden	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐		
Contr. verkoophoeveelheden met mutatie in voorraad/ohw	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐		
Controleer afleveringen met verkooporders	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐		
Controleer verkoopfacturen vanuit afleveringsdocumenten	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐		
Controleer de boekingen die samenhangen met verkopen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐		↓

Figuur 4

- gegevensverwerking en uiteindelijk in de post;
- het getrouwheidsaspect 'volledigheid' wordt hierdoor beïnvloed;
- geselecteerd zijn de aangekruiste controlemaatregelen (de accountant heeft in principe de vrije keus uit de aangeboden controlemaatregelen, maar moet bij de keuze rekening houden met de bijdrage die een bepaalde controlemaatregel heeft ten aanzien van de oordeelsvorming over het desbetreffende getrouwheidsaspect; hoe zwarter het hokje onder een getrouwheidsaspect hoe groter de bijdrage is aan de oordeelsvorming);
- ML/BOS geeft uitvoeringsniveau 3 aan (zie hierna).

Uitvoeringsniveaus

Het uitvoeringsniveau geeft een indicatie betreffende de omvang van een uit te voeren controle-

maatregel (bijvoorbeeld de omvang van een deelwaarneming), het tijdstip waarop of de periode waarover de controlemaatregel moet worden uitgevoerd en de intensiteit van de uitvoering. In figuur 5 is de relatie aangegeven tussen de resultaten van het onderzoek naar de gegevensverwerkende processen en de indicatie van het uitvoeringsniveau. Hoe hoger het uitvoeringsniveau hoe intensiever een controlemaatregel moet worden uitgevoerd. Ook het aantal uit te voeren controlemaatregelen zal in het algemeen toenemen.

Samenvatting resultaten en het werkprogramma
Nadat voor elke post van de jaarrekening de evaluatie is ingevoerd en de gegevensgerichte controlemaatregelen zijn geselecteerd, geeft ML/BOS als uitvoer een overzicht van de controleaanpak, waarin alle elementen op systematische wijze worden weergegeven.

Effectief?		Steunen?		Ris. laag?		Niveau uitvoering
ja	nee	ja	nee	ja	nee	
●	○	●	○	⚡	⚡	0
●	○	○	●	●	○	1
●	○	○	●	○	●	3
○	●	⚡	●	●	○	2
○	●	⚡	●	○	●	3

Figuur 5

Vervolgens ontstaat automatisch het werkprogramma. Het afgedrukte werkprogramma bevat de volledige tekst van de gegevensgerichte controlemaatregelen (op het scherm is de verkorte tekst weergegeven). Deze tekst is overigens zodanig aan te passen (via tekstverwerking) dat een gedegen werkinstructie voor assistenten ontstaat.

4 Slot

De accountantscontrole bij Moret & Limperg zoals gekenmerkt in de inleiding geeft ruimte aan de accountant, 'professional judgement', inzake bepaling van materialiteitsnormen, risico-analyse en de keuze van de uit te voeren controlemaatregelen. Met name voor dit laatste punt is een belangrijk hulpmiddel ontwikkeld: ML/BOS. In ontwikkeling zijn geautomatiseerde toepassingen ten behoeve van de analyse van de gegevensverwerkende processen en de interne controle omgeving.

1 ML/BOS is een onderdeel van de ML/CHIP-programmatuur. CHIP staat voor Controle Hulp In Praktijk. De ML/CHIP-programmatuur is speciaal ontwikkeld voor ondersteuning van de controlepraktijk. De programmatuur is ontwikkeld voor de Apple Macintosh.

Moderne controle-aanpak

UNICON en COCON: uit de gereedschapskist van de Nederlandse Accountants Maatschap de Tombe

Drs. J. P. J. Krom

1 Inleiding

Het vak accountantscontrole wordt onder andere in de opleiding nog maar al te vaak als een saai en droog leerstuk aangeduid. Deze twijfelachtige reputatie stoelt echter op losse gronden. De techniek van de accountantscontrole vormt op zich immers geen leerstuk, aangezien het zich slechts richt op de keuze van de meest geschikte wijze om een doel dat men zich vooraf heeft gesteld langs een zo efficiënt en doelmatig mogelijke weg te bereiken. Zeker in het huidige dynamische tijdsgewricht is elke bestaande techniek welhaast permanent voor verbetering vatbaar. Het is bij de verbetering van deze technieken dat de voortbrengselen van de moderne wetenschap nauwelijks meer kunnen worden gemist. Het op een praktische wijze inbrengen van deze voortbrengselen in de dagelijkse beroepsuitoefening vormt voor het menselijk vernuft een voortdurende uitdaging. Op deze uitdaging durven ingaan zal dan ook door geen accountant die zijn vak serieus neemt als saai en/of droog worden ervaren.

Mede gelet op de omvang en de complexiteit van de hedendaagse administratieve systemen kan de accountant niet langer zonder controletech-

Drs. J. P. J. Krom, registeraccountant, is hoofd van het Bureau Beroepsvraagstukken van de Nederlandse Accountants Maatschap de Tombe.